WIKIPEDIA

Idioma matlatzinca

El **matlatzinca** o **pirinda** (tamién llamáu **matlaltzinca** y **matlazinca**) ye'l nome que se suel dar a dos llingües emparentaes anque inintelixibles falaes en partir sur del Estáu de México. La primera d'estes llingües puramente llamada ocuilteco o tlahuica tien unos 500 falantes qu'habiten principalmente na llocalidá de San Juan Atzingo y Santa Lucía del Progresu, ente que la otra llingua'l matlatzinca puramente dichu ye faláu por unes 700 persones alredor de la llocalidá de San Francisco Oxtotilpan. Dambes llingües pertenecen a la caña oto-pame de la familia otomangueana. El nome autóctonu de la llingua ye *pjiekak'joo*, "la llingua que yo falo".

Nesti artículu describe'l matlatzinca de San Francisco Oxtotilpan.

Conteníu

Historia

Variantes

Descripción llingüística

- Fonoloxía
- Gramática

Referencies

- Notes
- Bibliografía

Enllaces esternos

Matlatzinca, Pirinda 'Pjiekak'joo'

Faláu en	México
Zona	Estáu de México
Falantes	649
Puestu	*Non nos 100 mayores* (http://www.davidpbrown.co.uk/help/top-100-languages-by-population.html) (Ethnologue 1996)
Familia	Otomangueano

Otomangueano occidental
Otopameano
Matlatzinca-Tlahuica
Idioma matlatzinca

Estatus oficial

Oficial en	En México tien reconocencia como llingua nacional [1] (https://web.archive.org/web/20070208095913/http://www.sep.gob.mx/work/resources/LocalContent/62817/12/ley_gen_derechos_ling_indigenas_2.htm)
Reguláu por	SEP

Códigos

ISO 639-1	*nengún*
ISO 639-3	`mat (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=mat)`

Estensión del matlatzinca, pirinda

Historia

En tiempos prehispánicos el dominiu d'estes llingües estender pol valle de Toluca o valle del Matlatzinco, al norte colindaba cola rexón mazahua de Ixtlahuaca. Nes poblaciones como Tejupilco, Tonatico, Amatepec y Tlatlaya los matlazincas cohabitaban colos chontales y mazatecos,[1] polo qu'esta rexón tuvo venceyada col norte de Guerrero onde había Matlatzincas en Colula, Alahuixtlan, Tepecuacuilco y Tlacozahuitlan. Tamién había dellos matlatzincas nel Valle de México, mayoritariamente nahua, nes cabeceres tepanecas d'Azcapotzalco y Tacuba y llugares como Coyoacán. Nel valle de Morelos alcontrábense falantes de matlatzinca na rexón de Cuernavaca hasta'l sieglu XIX. Al oeste'l dominiu de les llingües matlatzincas estender hasta'l reinu purépecha de Tzintzuntzan nel estáu de Michoacán, de fechu nes llocalidaes Taximaroa, Zitácuaro, Tlalpujahua, Charo, Taymeo y Necotlan esistieron enclaves matlatzincas.

Anguaño debíu al pequeñu númberu de falantes, que la so edá media tiende a aumentar, les llingües matlazincas (ocuilteco y matlazinco puramente) considérense llingües amenaciaes. Aun así estes llingües gocien de reconocencia oficial: en 2001 xuntu con otres 62 llingües, reconocióse la so estatus llegal de llingua nacional de México.[2]

Variantes

El matlatzinca tuvo una gran estensión nel sieglu XV. Falar dende l'oriente de Michoacán, al Valle de Méxicu. Esiste ciertu tracamundiu históricu colos nomes de les diverses variantes que dacuando por referencies confuses conteníes en Bernardino de Sahagún fueron consideraes llingües distintes, pero la meyor evidencia disponible amuesa que les siguientes variedaes son de fechu formes de matlatzinca cercanamente emparentaes:

- El **matlatzinca** puramente dichu faláu n'anguaño en San Francisco Oxtotilpan, y tamién mientres la primer metá del sieglu XX en Mexicaltzingo, que cunta con daqué más de mediu millar de falantes.
- El **tlahuica**, **atzinca** (o **ocuilteco**) faláu en San Juan Atzingo, qu'a principios de sieglu XXI apenes cuntaba con una ventena de falantes.
- El **pirinda**, totalmente estinguíu na actualidá y que foi faláu nel oriente de Michoacán. Una de les rexones onde se caltuvo hasta más tarde foi la llocalidá de Charo (Michoacán): el postreru falante competente d'esa variante morrió en 1932.[3]

Descripción llingüística

Fonoloxía

L'inventariu consonánticu d'esta llingua ye abondo simple:

	Llabial		Alveolar	Palatal	Velar	Llabiu-velar	Glotal
Oclusiva	p	b	t		k	kʷ	ʔ
Africada				ʦ			
Fricativa			s	ʃ			h
Aproximantes			l, r	y		w	
Nasal	m		n				

Nes trescripciones frecuentemente atópase <*x*> pa /ʃ/ y < ' > pa /ʔ/.

A pesar de la simplicidá del sistema consonánticu, la llingua tien grupos consonánticos: consonante + glotal. El sistema vocálicu ye relativamente simple y ta formáu por 7 unidaes básiques, trés vocales altes, /i, ɨ, o/, trés vocales medies / y, ə, o/ y una vocal baxa/a/:

	Anterior	Central	Posterior
Zarrada	i	ɨ	o
Media	y	ə	o
Abierta		ɑ	

Gramática

El matlatzinca nun tien xéneru gramatical en nenguna categoría. El nome estrema ente formes de singular y plural, y nel verbu y los pronomes se disitingue singular, dual y plural. Por casu el pradigma nominal vien dau por:

Pronomes del matlatzinca

	Singular	Dual	Plural
kakí || kakwéwi || kakhówi			
kačʔí || kahčʔewi || kahčówi			
retʔɨwí || retʔɨwewí || retʔɨwhə			

Esti pardigma ye similar al otomí en cuanto al númberu de formes distinguíes, inclusive'l matlatzinca y el otomí comparten la marca de dual *-wi* mientres la marca de plural *-hə* de la tercer persona ye equivalente a la marca del otomí pa esa persona *-hɨ*. Amás los pronomes de primera y segunda comparten un prefixu de definíu qu'en matlatzinca ye **ka-* y en otomí ye **nu-* siendo'l restu de terminaciones similares.

El verbu presenta conxugar por aciu prefixos personales que concuerden col suxetu y sufixos personales que concuerden col primer oxetu. Les marques de suxetu varien d'alcuerdu non yá cola persona, sinón que al igual que n'español diches marques son sincrétiques col tiempu y la manera, ye dicir les mesmes marques qu'espresen la persona gramatical tamién espresen el tiempu gramatical y la manera gramatical, como se ve nos siguientes exemplos:

(1a) *Thepapá **ku**čóri bebaáni*
the-pá ku-čóri be-báani (1ªSG-pá 3ªSG.PRES-tar en-casa)
'El mio pá ta na casa' (= 'El mio padre ta en casa')
(1b) *Thepapá šáwa **mu**čóri bebaáni*
the-pá šáwa mu-čóri be-báani (1ªSG-pá NEG 3ªSG.NEG-tar en-casa)
'El mio pá nun ta na casa' (= 'El mio padre nun ta en casa')
(1c) *Thepapá **meku**čóri bebaáni*
the-pá me-ku-čóri be-báani (1ªSG-pá HAB-3ªSG.PRES-tar en-casa)
'El mio pá siempres ta na casa' (= 'El mio padre davezu ta en casa')

Referencies

Notes

1. R. Escalante y M. Hernández, 1999, p.7
2. La *Llei Xeneral de Derechos Llingüísticos de los Pueblos Indíxenes* (https://web.archive.org/web/20070208095913/http://www.sep.gob.mx/work/resources/LocalContent/62817/12/ley_gen_derechos_ling_indigenas_2.htm), decretu publicáu'l 13 de marzu de 2003
3. J. Soustelle, 1937

Bibliografía

- Roberto Escalante y Marcianu Hernández (1999): *Matlazinca de San Francisco Oxtotilpan, Estáu de México*, dientro del *Archivu de llingües indíxenes de México*, COLMEX, México DF, ISBN 968-12-0902-8.
- Jacques Soustelle [1937](1993): *La familia llingüística Otomí-Pame de México Central*, Fondu de Cultura Económica, México DF, ISBN 968-16-4116-7.
- Soustelle, Jacques. «XII: El Matlatzinca (pirinda) y el Ocuilteca», *familia+Otom%C3%AD-Pame+d'el+M%C3%A9xico+central&dq=La familia+Otom%C3%AD-Pame+d'el+M%C3%A9xico+central&cd=1 La familia llingüística Otomí-Pame de México Central (https://books.google.com.mx/books?id=qetuAAAAMAAJ&q=La)*. Fondu de Cultura Económica, 303-329. ISBN 968-16-4116-7. Consultáu'l 30 d'abril de 2010.

Manuscritu sobre l'idioma escritu in 1640 por Frai Diego Basalenque

Enllaces esternos

- Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/?uselang=ast) acueye conteníu multimedia sobre ***Idioma matlatzinca***.
-

Control d'autoridaes	**Proyeutos Wikimedia** · Datos: Q3832945 · **Identificadores** · AAT: 300388840 (https://www.getty.edu/vow/AATFullDisplay?find=&logic=AND&note=&subjectid=300388840)

Sacáu de «https://ast.wikipedia.org/w/index.php?title=Idioma_matlatzinca&oldid=2959681»

La última edición d'esta páxina foi el 5 may 2020, a les 14:46.

El testu ta disponible baxo la Llicencia Creative Commons Reconocimientu/CompartirIgual 3.0; puen aplicase otres cláusules más. Llei les condiciones d'usu pa más detalles.